

Skam og sublimering ifølge psykoanalysen

- med anledning i Caitlyn Jenners selvbiografi

Kirsten Hyldgaard

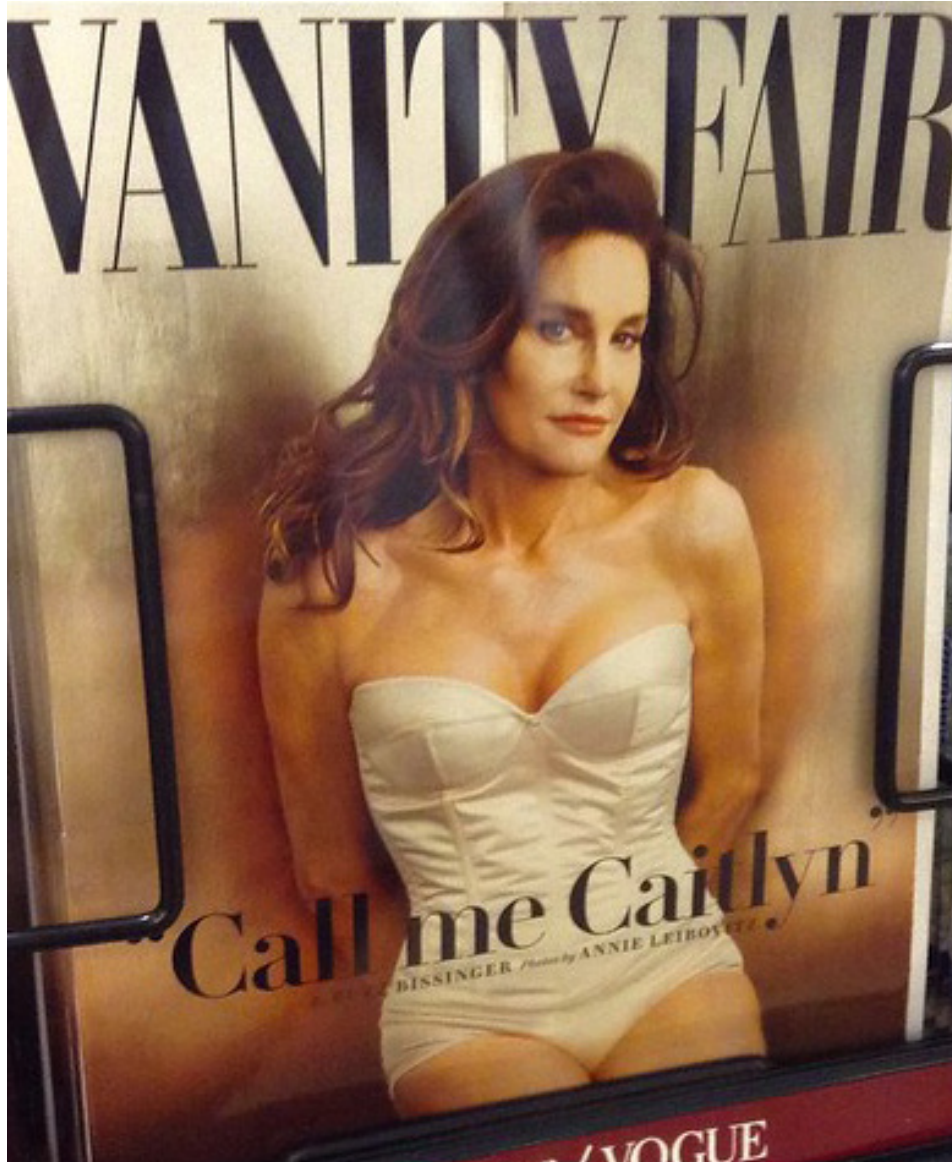
Med udgangspunkt i Caitlyn Jenners selvbiografi *The Secrets of My Life. From Bruce to Cait: The Inspirational Story* vil artiklen diskutere skammen som betingelse for sublimering og dermed for det at lære og for viden og kunnen. Opdragelsens udskamning tjener formålet at forbyde måder at nyde på, og den er fortrængningens – tankeforbuddets – kilde. Men den er i samme ombæring en betingelse for sublimering, defineret som ”driftstilfredsstillelse *uden fortrængning*” (Freud). Hvordan forstå en sådan dobbelthed, ja, modsigelse? Det rejser i tilgift spørgsmålet om, hvorledes man overhovedet kan skelne tilfredsstillelse af seksualdriften fra tilfredsstillelsesmodi, der ikke er seksuelle. Er sublimering – filosofi, videnskab, kunst, håndværk, sportspræstationer – erstatninger for noget mere oprindeligt og egentligt? Og er sublimering mindre tilfredsstillende end mere ’direkte’ seksuel tilfredsstillelse. Findes der overhovedet ’direkte’ eller mere ’oprindelig’ tilfredsstillelse? Artiklen vil argumentere for et ’nej’.

Emneord: Skam, sublimering, transkønnethed, psykoanalyse

”Psykoanalysen har ofte lejlighed til at erfare, hvilken andel opdragelsens uhensigtsmæssige, indsigtsløse strenghed har i frembringelsen af nervøs sygdom, eller med hvilke tab af ydelses og nydelsesevne den krævede normalitet købes. Den kan dog også lære os, hvilke værdifulde bidrag disse asociale og perverse drifter hos barnet yder til karakterdannelsen, hvis de ikke ligger under for fortrængningen, men ledes fra deres oprindelige mål til mere værdifulde, gennem den såkaldte sublimeringsproces. Vore bedste dyder er vokset frem som reaktionsdannelser og sublimeringer af en bund gjort af de sletteste anlæg.”¹

¹ Freud (1973). *Das Interesse an der Psychoanalyse*, GW VIII s. 420. Oversættelse ved Susanne Snej Jensen.

I 2015 offentliggjorde det amerikanske månedsmagasin *Vanity Fair* på dets forside et billede af Caitlyn Jenner. Hun sprang her, i en alder af 65 år, ud som transkønnet og udgav efterfølgende selvbiografien *The Secrets of My Life. From Bruce to Cait: The Inspirational Story*.

Billede 1: Bruce Jenner på forsiden af *Vanity Fair* som Caitlyn Jenner

Caitlyn Jenner var før da kendt som Bruce Jenner, reality show celebrity i kraft af sit ægteskab med Kris Kardashian og, for denne sammenhæng vigtigt, som guldmedaljevinder fra De Olympiske Lege 1976 i Montreal, hvor Jenner slog sin egen verdensrekord i disciplinen tikamp. Problemstillingen vedrørende skam og sublimering skal have denne selvbiografi som omdrejningspunkt.²

Billede 2: Bruce Jenner i diskoskast ved Pan Am Games i 1975

Formålet er at vise, dels hvorledes forvirring omkring kønnet, det Jenner selv diagnosticerer som "gender dysphoria", og særligt skammen over identifikation med et billede af kvindelighed, drev Bruce Jenner til sine ekstraordinære præstationer, dels at diskutere spørgsmålet om sublimering i forhold til dette. At inkarnere et konventionelt billede af hypermaskulinitet, "The world's greatest athlete", beskriver Jenner selv som "The Grand Diversion", den store afledningsmanøvre (Jenner 2017: 3). Herved kom han den mistanke, som ingen konkret anden formentlig nærede, og risikoen for udskamning af sin

² I det følgende vil jeg, hvad angår Jenners fornavn og de personlige pronominer 'han' og 'hun', følge Jenners egen norm fra "Author's note" s. vii: "I will refer to the name Bruce when I think it appropriate and the name Caitlyn when I think it appropriate. Bruce existed for sixty-five years, and Caitlyn is just going on her second birthday. That's the reality" (Jenner 2017). Og som Jenner understreger flere gange, at hun ikke taler på vegne af alle transkønnede, men kun på egne vegne, vil jeg i det følgende heller ikke bearbejde problemstillingen omkring transkønnethed i al almindelighed, men først og fremmest have udgangspunkt i denne selvbiografi.

identifikation med et billede af kvindelighed, i forkøbet. Hans 'dække' som mand var en manipulation med den Andens blik.³ At inkarnere et konventionelt ideal om maskulinitet og de verdensrekordsættende præstationer var en art fortsat fornægtelse over for en anonym offentlighed: 'Ingen skal tro, at jeg er en kvinde eller skamfuldt kvindagtig'.

Formålet her er endvidere at vise, hvorledes Jenners beskrivelser af og overvejelser over egen kvindelighed snarere bekræfter end anfægter Lacans diktum om, at "Kvinden ikke eksisterer", at Jenners kvindelighed hverken er et spørgsmål om biologisk køn ("sex") eller et spørgsmål om psykologisk identitet ("gender"), men om *identifikation*, altså at spørgsmålet om, hvem man er, kaldet jeget, forudsætter en problemstilling omkring identifikation med den Anden. Det billede af kvindelighed, som Jenner søger at inkarnere, er ifølge hende selv ikke et spørgsmål om enten at være kvinde eller mand, men at være "transkvinde".

Det pædagogisk interessante ved Jenner består i, at den manglende identitet mellem biologisk køn og psykologisk identitet og frygten for udskamning, der ofte og af gode grunde problematiseres som en hæmning for at lære, her synes at befordre præstationer. Spaltningen mellem den offentlige inkarnation af et konventionelt maskulint ideal og så hemmeligholdelse af identifikation med et modsvarende konventionelt ideal om kvindelighed er drivkraften snarere end en hæmsko for det, Freud kaldte "ydelses- og nydelsesevnen". Kan dette kaldes sublimering, eller er der tale om en forsvarsmekanisme? Og hvad skulle forskellen være mellem sublimering og forsvar?

Sublimering er begrebet for 'overgang' i mindst to betydninger. I kemien er der tale om overgang fra faststof til gas uden mellemeleddet væske, eksempelvis at sne fordamper uden først at smelte. I psykoanalysen er der tale om en overgang mellem en i normativ forstand lavere tilfredsstillelses måde til en højere. Det 'lavere' er den form for tilfredsstillelse af driften, der kaldes seksuel; det 'højere' er den form for tilfredsstillelse af driften, der opnås ved såkaldt åndelige aktiviteter. Her klinger kemiens definition med: fra fast stof, det kropslige, til det gasformede, luftige, åndelige. Den fase, som den sublimerede tilfredsstillelses måde springer over, er fortrængningens og dennes symptomdannelse.

Sublimering er interessant for en pædagogisk sammenhæng, da besvarelsen af spørgsmålet om, hvorfor menneskebarnet lærer, og hvorfra den så karakteristisk menneskelige drivkraft mod filosofi, videnskab, kunst, håndværk og kropsligt-tekniske præstationer i dans og sport stammer, meget ofte besvares med variationer over natur og medfødte anlæg.

³ I det følgende refererer den Anden (med stort 'A') til den eller de andre, som repræsenterer idealer, og hvis dom subjektet frygter.

I et debatindlæg i *Politiken* 30. maj 2020, skriver filosof Mie Storm at:

”Vi overser, at menneskebarnet kommer ind i denne verden med et instinktivt behov for og drive mod udvikling og læring. Børn klarer med andre ord at udvikle sig helt af sig selv, forudsat at de bliver mødt tilstrækkeligt i det helt grundlæggende behov, de faktisk har: nemlig at tilbringe minimum de tre første leveår med deres primære omsorgspersoner. Sådan lærer menneskebarnet at være i verden med sig selv og andre på en sund og balanceret måde. Her dannes grundlaget for et sundt følelsesliv. I tilknytningen til børns primære omsorgsperson opstår den reelle emotionelle robusthed: tryghed. Mødes små børn i dette behov, udvikler de sig i langt de fleste aspekter helt af sig selv. Det er ikke snak fra curlingforældre. Det er tilknytning.”

Citatet er repræsentativt for en blandt filosoffer udbredt måde at besvare spørgsmålet om, hvad der motiverer mennesker til at lære, med en naturlig, medfødt nysgerrighed, som kun efterfølgende kan knægtes af uforstandige opdragere, opvækstbetingelser eller – som hos M. Storm – ”systematiserede institutionsanbringelse af småbørn i dagtimerne”, der er ”en afledt konsekvens af frigørelsen af en anden gruppe i samfundet. Nemlig kvinderne.” En konsekvens af kvindefrigørelsen, at kvinder blev udearbejdende, er, at den modarbejder børns naturlige ”udviklingspotentialer”.

Der er her tale om et debatindlæg, ikke om en videnskabelig artikel, og det citeres ikke for at bidrage til en debat om det befordrende henholdsvis skadelige ved daginstitutioner. Det citeres, fordi antagelsen om det ”instinktive”, som vi skulle ”overse”, og ”et sundt følelsesliv” snarere end at være begyndelsen til overvejelser over spørgsmålet, hvorfor mennesker lærer og tænker, allerede har fået lagt låg på den sag. Når forklaringen er instinkter, er der ikke noget at forklare. Dette temanummers spørgsmål om skam letter på låget, vel at mærke i og med, at redaktionen inviterer med spørgsmålet om, hvorvidt skam entydigt behøver at blive tænkt som knægtende.

Hos Jenner er der ingen forestilling om naturlighed på spil, tværtimod. Hendes ”hemmelighed” er heller ikke et spørgsmål om fortrængning og deraf følgende neurotisk, symptomal kompromisdannelse; hemmeligheden er hende smerteligt bevidst. Der er tale om, at det offentlige ideal og det hemmelige ideal er sideordnede og sameksisterende. Det var så at sige takket være denne spaltning, at Bruce Jenner blev den sportshelt, han var – vel at mærke ifølge Caitlyn Jenners egen fortolkning – og efterfølgende kunne leve som ’celebrity’. Flugten fra smertefuld forvirring og mangel på identitet drev værket.

Caitlyn Jenners selvbiografi kan anskueliggøre psykoanalysens mellemværende med pædagogikken, nærmere bestemt umuligheden af at kunne tage psykoanalysen til indtægt for et pædagogisk program; der findes ikke nogen "psykoanalytisk pædagogik". Psykoanalysen kan snarere danne grundlag for problematisering af forestillingen om generaliserende handlingsanvisninger, der skulle kunne befordre eller hæmme, fx den motivationspsykologiske tale om "fastlåste og udviklende tankesæt"⁴ og dertil hørende øvelser. Psykoanalysen er heller ikke hverken fortaler for frigørelse, 'det antiautoritære', eller fortaler for 'at sætte grænser', 'at skælde ud' og 'at udskamme'. "Opdragelsens uhensigtsmæssige, indsigtsløse strengthed" (Freud) kan ganske vist gøre syg, men den kan også befordre "vore bedste dyder" og give anledning for kulturelt "værdifulde bidrag". Om vi bliver syge eller skabende kan ingen pædagogik vide sig sikker på – er psykoanalysens tese. Dette er, hvad *Pædagogiske umuligheder* refererer til (Hyldgaard 2010).

Opdragelsens udskamning

For Freud er opdragelse nødvendigvis undertrykkende. At blive til et menneske er at blive tvunget til at underkaste sig den kulturelle lov og orden, som begreberne Ødipus og kastration refererer til. Men den lidelse, som opdragelsens nødvendige undertrykkelse afstedkommer, ikke blot knægter, men kan altså give anledning til de ypperste præstationer, som vi finder det i filosofi, videnskab, kunst, håndværk og, med denne artikels eksempel, teknisk-kropslige sportspræstationer.

Man finder ingen antagelse om et naturligt vidensbegær i psykoanalysen. Man finder ikke engang en naturlig seksualitet, for det, Freud kalder seksualdriften, antages at være opstået i tilknytning til et selvopretholdelsesinstinkt, og er altså ikke medfødt (Freud 1985). Og denne seksualitet er oven i købet, med den berømte formulering, "polymorf pervers", hvilket peger på fraværet af naturligt mål, det vil sige de handlinger, der kræves for at opnå tilfredsstillelse, og naturligt objekt, det ved hjælp af hvilket, der opnås tilfredsstillelse. Neurobiologen Freud benægtede på ingen måde biologiens betydning, ofte kaldt "det konstitutionelle"; problemet var snarere, at der var for meget, som biologien ikke var i nærheden af at kunne forklare, også selvom Freud håbede, at den en dag ville kunne det. Når det særligt menneskelige skal forklares, er begreber hentet i biologien ofte dårlige at tænke med. Men det var ikke kun biologiens begreber, også individualpsykologiens begreber måtte forlades. Dette brud med såvel biologi som psykologi kaldes altså Ødipuskomplekset hos Freud, kastrationen hos Lacan og incestforbuddet hos dem begge. Begreberne refererer til den fundamentalt sociale dimension ved menneskets væren. Vi skal opdrages, formentlig hele livet, for at blive til mennesker, og opdragelsens første ord er 'Nej', forbuddet. Man bliver til menneske, fordi alt ikke er og ikke må være muligt.

⁴ <https://skoleborn.dk/elevs-selvforstaelse-har-stoerre-betydning-end-deres-intelligens/>

Og det, opdragelsen siger nej til, er måder, hvorpå pattedyret hidtil har opnået tilfredsstillelse. Måder, der skal undertrykkes. Pædagogik er overvejelser over, hvorledes man gør mindst mulig skade, når man opdrager.

Og her kommer udskamningen ind i billedet, opdragelsens 'fy' og 'puha'. Ikke blot er der noget, man ikke må; det er også ulækkert og foragteligt og altså skamfuldt, at man overhovedet har lyst til og opnår tilfredsstillelse ved det – fx for drengebarnet at iklæde sig sin mors og storesøsters tøj. Nogen skal sige Nej, nogen skal repræsentere, hvordan 'man gør', hvordan 'man opfører sig', dén Anden, som pattedyret fra begyndelsen er prisgivet, hvad overlevelse og tilfredsstillelse angår. Derfor siger man, at pædagogik nødvendigvis er normativ og ikke kun analyserende og beskrivende, derfor er den pædagogiske teori så overfyldt med gode ord og intentioner, for skade gør man, når man kræver normalitet. Normalitet er konventionel, kan kun være et ideal og qua ideal uopnåeligt. Fordi seksualdriften ikke betragtes som værende naturlig, kan patologi i psykoanalysen heller ikke beskrives som afvigelser fra naturlighed, normalitet og sundhed. De kliniske begreber neurose, psykose og perversion er snarere eksistentialer end normative, kliniske kategorier.⁵

Freud kritiserede ganske vist unødvendig brutalitet og fornægtelse af barnets seksualdrift. Men når opdragelse nødvendigvis er undertrykkende, så ville en frigørende pædagogik være et selvmodsiggende udtryk. Og hvad var det opdragelsen undertrykte? Driftens stræben efter tilfredsstillelse.

Heri behøver man ikke se nogen mistrøstig pointe, tværtimod, for der er en særlig dæmonisk pointe ved begrebet drift – til forskel fra et rent biologisk begreb om instinkt – nemlig at driften altid finder en vej til tilfredsstillelse – ad forskudte omveje og i kraft af de forhåndenværende søms princip. Her finder vi såvel sublimeringsens som neurotiske symptomers mulighedsbetingelse. Driftens konstante trang har ikke noget naturligt objekt og er "konstant" i den forstand, at den aldrig finder hvile, og takket være dette har vi den for menneskelivet så karakteristiske excess kaldet sublimering. Hos Jenner viste excessen sig ikke blot i tikemperens træningsintensitet, men også i efterfølgende hormonbehandlinger og de potentielt endeløse kirurgiske indgreb med henblik på at inkarnere idealet.

Erfaringen af skam udpeger det, at vi også er prisgivet andre. Men hvad er det, som er så vigtigt at få udskammet, få sat en stopper for? Undertrykkelsen af driftstilfredsstillelsen får ikke driften til at forsvinde, for den kan ikke finde et mætningspunkt, få 'nok' som i antagelsen om et naturligt behov, hvor sulten kan stilles, tørsten slukkes, og man kan lægge sig til at sove. Undertrykkelsen får blot driften til at ændre mål (handlinger) og udskifte objekter. Forskellen mellem behovets og driftens objekt er henholdsvis mælken, hvor barnet kan få

⁵ Eksistentialer er hos Heidegger formelle mulighedsbetingelser for at være-i-verden. Eksistentialer er ikke egenskaber eller væsensbestemmelser, men udpeger universelle former for måder, hvorpå mennesker er i verden, heri indbefattet måden, hvorpå den enkelte er i forhold til den Anden (Hyldgaard 1998).

nok, og så brystet eller brystvorten, hvor barnet ikke altid kan få nok, og hvor næsten et hvilken som helst objekt kan træde i stedet – fingre, sutter, cigarer, flasker, den andens læber eller krop overhovedet i kysset. Målet er de handlinger, der igangsættes for at opnå tilfredsstillelse, for eksempel sutningen, der kan udarte sig til veritabelt feinschmeckeri, eller altså, med denne artikels tilfælde, tikæmperen Bruce Jenners normsprængende træningsintensitet.

Og det er her spørgsmålet om sublimering kommer ind, for til forskel fra det biologiske behov synes driften nærmest uendeligt plastisk. Sublimering forudsætter ganske vist, at driften er blevet undertrykt. Men hvorfor så ikke blot hævde, at seksualdriften, qua unaturlig, er sublimeret, nærmest per definition? Hvordan skelne den tilfredsstillelse, der er sublimeret fra den, der ikke er?

Sublimering og fortrængning

Det bemærkes ofte, at Freud refererede til begrebet sublimering spredt ud over hele sit forfatterskab, men aldrig gav det en systematisk behandling. Måske var den gode grund, at begrebet er dårligt at tænke med, at det eneste, det kan bruges til, er at beskrive tilsyneladende ikke-seksuel virksomhed med seksualdriftens virkemåde.

Sublimering rejser som nævnt først og fremmest spørgsmål i forhold til, hvorledes man kan skelne præstationer og tilfredsstillelsesmåder, der er sublimerede, fra andre, der ikke er. Hvordan skelne symptomets kompromisdannelse, der implicerer fortrængning, fra sublimering, der ikke gør? Som denne artikels indledningscitater peger på, er begrebet sublimering centralt for enhver opdragelses- og uddannelsesproces. Man kunne gå så vidt som til at sige, at viden og kunnen *er* sublimering. Og det gør Freud da også, da videbegæret skulle være en sublimeret bemægtigelsestrang, videbegæret som sublimeret infantil seksuel nysgerrighed i forhold til kønnet.

En sådan reduktion kan man gerne smile ad, men i parentes bemærket, så nævner Freud, at kønsorganerne, den del af anatomien som ellers giver anledning til den stærkeste piring, er de eneste organer, som vi sjældent omtaler som smukke. Alt kan vurderes æstetisk, undtagen kønsorganerne. I hvert fald på Freuds tid. Måske derfor giver vor samtids æstetiske kirurgi i forhold til netop kønslæber, længde og tykkelse på penis, voksning og trimning af kønsbehåring, blegning af anus anledning til provokation, fordi vi her opdager, at der ikke er nogen grænse for sublimering. Hvor man kunne smile ad sublimeringsbegrebet, fordi det implicerede en vis reduktion til det seksuelle, at alle kulturelle præstationer skulle have deres kilde i det infantile driftsliv, så kan pointen være endnu mere foruroligende, nemlig at der ikke er nogen grænse, at det ikke er muligt at skelne mellem det seksuelle og det sublimerede ikke-seksuelle. Og det skyldes driftens tendentielle grænseløshed. I den mere elementære udgave af sublimeringen implicerer den en moralsk dimension: en bevægelse fra det lave til det ophøjede;

fra de vulgære og perverse tilfredsstillelsesmåder til de raffinerede; fra de asociale til de socialt godkendte måder. Men hvis man tænker implikationerne af Freuds definitioner til ende, så ender man med en langt mere foruroligende pointe, at der ikke er nogen væsentlig forskel mellem det lave og det ophøjede, at selv det laveste er sublimeret, hvorfor der ingen nedre grænse findes. Lavpunktet kan ikke nås for menneskelige måder at opnå tilfredsstillelse på, ikke engang et figenblad. Sagt med moralske begreber er der ingen nedre grænse for depravationen, bunden kan ikke nås.

Skam

Freud skrev ikke særlig meget om skam, det var ikke et af hans centrale begreber. Det gjorde Sartre til gengæld i sit berømte kapitel om "Blikket" fra *Væren og intet*. Der er tale om en vis kongenialitet mellem Sartres problemstilling omkring den Andens blik, der danner jeget som objekt, og Freuds begreber om jegideal og overjeg. Særligt kan Sartres fænomenologiske beskrivelse af skam tydeliggøre spaltningen mellem jegidealet og jeget hos Freud.

Når Freud skrev om skam, lød det: "Den magt, som gør modstand mod synslysten [...] er *skammen* [...]" (Freud 1985: 65). Og den synslyst er netop rettet mod genitalierne og barnets nysgerrighed og videbegær desangående. "[D]e opdagede, at de var nøgne", har det heddet lige fra begyndelsen. Nøgheden vedrører særligt genitaliernes nøghed, jf. figenbladets placering.

Skammen afstedkommes af de plejende og opdragende forældres, søskendes eller pædagogers indgreb, kort sagt dem, der har status af Anden for barnet. Skam som en afgørende faktor peger på en antagelse om, at dannelsen af mennesket er en såvel social foreteelse som et brud med en forestilling om naturlig udvikling. For at pattedyret kan blive til et menneske, må det lære at se sig selv med den Andens øjne og skamme sig over, hvad det ser. Skam peger på, at vi også er for andre mennesker, at vi er ængstelige i forhold til, hvad andre måtte se i os.

Hvad Freud og Sartre har til fælles er, at jeget ikke er oprindeligt, men dannes i kraft af den Anden, at denne dannelse er et indgreb, og at fokus er på synet, hvad den Anden formodes at se i 'mig'. Som indledning til fremstilling af Freud og analyse af Jenner skal nogle grundlæggende pointer hos Sartre opsummeres (Hyldgaard 2003: 159ff.).

Hos Sartre er erfaringen af skam, fænomenet skam, som nævnt også knyttet til synssansen, mere præcist blikket, det vil sige, hvad den Anden formodes at se i 'mig'. Skammen er en umiddelbar erfaring af at være objekt for den Anden, en umiddelbar opfattelse af én selv. Forestillinger om at være og at have et selv, om at have en karakter, skabes i kraft af at være objekt for den Andens blik. Jeget er et objekt – for den Andens blik. Sartre bruger ikke ordet erkendelse, men ordet "apprehension", der er en fatteevne, der konnoterer frygt, bange anelser,

ængstelse og bekymring. Bevidstheden ved ikke af sin egen karakter; kun når den bestemmer sig selv reflektivt, og det vil igen sige identificerer sig med den Andens synsvinkel, kan der tales om karakter (Sartre 2013: 414). Skammen er altså en betingelse for dannelse af jeget overhovedet, det vil sige en forestilling om at være nogen eller noget adskilt fra og til at skelne fra andre.

Skammen er eksemplarisk for tesen om, at ens selv eller jeg altid er formidlet via formodningen om den Andens billede af én. Med formodning peges her på, at der ikke er tale om to forskellige billeder, ét man måtte holde op af sig selv og et andet, som den Anden måtte gøre af én selv. Det er *kun* på grund af den Andens blik, at forestillingen om én selv får en betydning. Jeget er som nævnt et objekt – for den Anden. Man er den Andens billede af én, men ikke i den forstand, at billedet skulle være ovre i den Anden. Man er ansvarlig for den Andens billede af én, idet der er tale om det billede, som man *formoder*, at den Anden gør sig af én. De karaktertræk, man tror sig udstyret med, vil ” [...] aldrig være andet end nogle flygtige begreber, hvis egen natur vil være at undslippe mig” (Sartre 2013: 332). De er netop *træk*, ikke alt.

Når jeget – til forskel fra det filosofiske begreb om subjektet i betydningen det tilgrundliggende – hos Sartre er det objekt, som subjektet formoder at være for den Anden, kan det altså ikke *vide*, hvem det er; jeget er snarere en krybende, ængstelig uvished omkring, hvad det måtte være for den Anden. Dette implicerer, at alle bestræbelser på at identificere sig med kvaliteter, alle forestillinger om personlighed og identitet, heri indbefattet kønsidentitet, skabes ved at identificere sig med, hvad man muligvis er for andre. Karakter, personlighed og (køns)identitet er alt det, der ikke er ’mig’, det, der er fremmed for ’mig’, en fremmedbestemmelse. At have en (køns)identitet er at være fremmedgjort.

Den Andens blik erfares ifølge Sartre i et møde; der er tale om et indgreb i subjektets hidtidigt givne måde at være i verden på. Den Andens blik får verden til at bryde sammen for én ved at gøre *subjektet til objekt* (Sartre 2013: 312). Det visuelle felt desorganiseres med andre ord radikalt (Sartre 2013: 321) Indgrebet er beskrevet som et overgreb, en ”indre blødning” – man kan bemærke, at det er ikke forbeholdt psykoanalysen at bruge dramatiske begreber – skammen følges jo ofte af den ukontrollable skamrødmen, blodet der styrter op i kinderne og ud i ørerne.

Jegidealet

På sammenlignelig vis taler psykoanalysen om identitet som et spørgsmål om identifikation (med den Anden) og om jegidealer. Det, den Anden formodes at være, er en forudsætning for jegets dannelse. Jeget er det begreb, der peger på forestillingen om en vis kohærens i den enkelte, ” [...] en sammenhængende organisation af de sjælelige processer [...]”, som det hedder i ”Jeg’et og det’et”

fra 1923 (Freud 1976: 165). Denne sammenhæng kræver en forklaring, det vil sige kan ikke forudsættes, og det gør Freud altså ved at beskrive, hvorledes jeget dannes i kraft af identifikation med den Anden som ideal, det vil sige med det, man forestiller sig, at den Anden er, og som man endnu ikke er, endnu ikke kan leve op til, men gerne vil være.

I ”Jeg’et og det’et” opererer Freud med en skelnen mellem jegidealet og overjeget. Idealets magt fungerer ved at forbyde og udskamme måder at nyde på, måder at opnå tilfredsstillelse på, det frygtede overjeg. Denne frygt kan give anledning til fortrængning, der er en ’ikke ville vide af’ det, man *også* er, altså ikke kun, men også. Fortrængning er tankeforbud. Den Anden er både en, man elsker i kraft af at være et beundringsværdigt ideal, og en man frygter i kraft af at repræsentere det straffende, udskammende overjeg.

S. Lunn giver i sit opslag om ”skam” i *Psykodynamisk leksikon* en nyttig definition på skam ved at skelne den fra skyld: ”Ifølge denne opfattelse ses skam som et resultat af en spænding mellem jeg og jegideal, hvor skyld ses som en følge af en spænding mellem jeg og overjeg” (Lunn 2002: 732).

Jeget er altså spaltet mellem det, det endnu ikke er, men stræber efter at være, og det, det ikke vil vide af eller kan vedkende sig *også* at være. Forestillingen om jegets sammenhæng er således et illusorisk dække for selve denne spaltning. Denne konflikt repræsenterer Jenner netop. Han frygter den Andens udskamning, og han identificerer sig med et ideelt billede af kvindelighed, først inkarneret af moderen, derefter søsteren og siden det mere abstrakte ideal, som supermodellen inkarnerer.

Det signifikante i Jenners tilfælde er imidlertid, at der ikke er eller var tale om fortrængning. Der var nok tale om forvirring – ”gender dysphoria”, forvirringen over trangen til at klæde sig som og inkarnere et billede af kvindelighed samtidig med at være en maskulin sportshelt – men der er ikke tale om symptomets kompromisdannelse. Konflikten findes på overfladen og er hende som nævnt smerteligt bevidst. Det er for den Anden – offentligheden, familien, koner og kærestere – ikke for sig selv, at han længe fornægter konflikten. Han lyver ikke for sig selv.

Hos Freud er den prekære sammenhæng, som jeget udgør, frem for alt kropslig, vel at mærke kroppen som en overflade: ”Det er ikke kun et overfladevæsen, men er selve projektionen af en overflade” (Freud 1976: 172). Hvordan kan det forstås? Jenner kan igen anskueliggøre dette. Morgenen efter at have vundet guld i tikamp står Bruce Jenner nøgen foran spejlet med medaljen om halsen:

“They don’t know that when I look in the mirror I see something entirely different, a body that I fundamentally loathe: a beard that is always noticeable no matter how close I shave, a penis that

is useless except for peeing in the woods, a chest that should have breasts, a face with a jawline too sharp and a forehead too high. They don't know that contrary to what they imagine, I have slept with roughly five women in my life, and I was married to three of them." (Jenner, 2017: 2)

Der er her tale om en klassisk smuk mand, der spejler sig og væmmes ved det, han ser.

Dén Anden, som Jenner i sin tid som Bruce skammede sig i forhold til, var både en offentlighed i forhold til hvilken, han frygtede at blive afsløret, og det kvindeideal, som får ham til at væmmes ved sin i forhold til klassiske maskuline idealer ellers overordentlig smukke og beundrede krop. Spaltningen er mellem jeget, forestillingen om, hvem han er, billedet af den maskuline krop i spejlet, og så jegidealet, det billede af kvindelighed, som han endnu ikke lever op til. Nu er det formentlig de færreste, der er ved at gå til i selvglæde ved synet af sig selv i spejlet, og i så fald demonstrerer Jenner en særlig tydelig, snarere end væsentligt afvigende måde, hvorpå spaltningen mellem jeget og jegidealet manifesterer sig, at man ikke kan se sig selv, som man 'er', men altid må se sit selv i forhold til idealet. Hvem, man er, er – som hos Sartre – den ængstelige formodning om, hvorledes man fremtræder for den Andens blik.

At jeget er kropsligt, et overfladevæsen, viser sig endvidere hos Jenner ved, at kvindeligheden først og fremmest er et spørgsmål om påklædning, at iklæde sig konventionelt kvindetøj. Kvindelighed er et spørgsmål om udseende snarere end en "følelse", en identitet. Jeget, det kvindelige jeg, er altså måden, hvorpå man fremtræder for den Anden, om denne Anden så er spejlets refleks eller fotografierne (jf. det berømte Annie Leibovitz billede fra *Vanity Fair*, hvor Caitlyn Jenner poserer som og ligner supermodellen Cindy Crawford).

Jenner overvejer, hvorfor ingen afslørede ham:

"How could they [moderen og søsteren] live under the same roof with me during my childhood and adolescence and not see a single thing to suggest anything about me that was different besides perhaps an aloofness and discomfort with affection? Because there wasn't anything. I never felt feminine, but I did identify as female. What is femininity anyway? It is entirely what anybody wants it to be. Because I continue to love car racing and motocross and motorcycling, does that somehow make me less feminine? It is only our tired and backward definitions of male and female characteristics that may make it seem so." (Jenner, 2017: 30)

Og efter at være sprunget ud: "I look better and better, more and more like a woman, or more precisely the image I have of what I should look like as a woman" (Jenner, 2017: 262).

Kvindelighed er hos Jenner, som allerede nævnt, ikke et spørgsmål om en "følelse", en identitet, det er udtrykkeligt et spørgsmål om identifikation med et ideal. Kønsforskellen er, snarere end et spørgsmål om identitet, et spørgsmål om identifikation, altså noget, der implicerer den Anden.

Her kan Joan Rivieres definition og analyse af kvindeligheden som maskerade passende inddrages, en definition som Lacan overtog (Riviere 1929). Kvindelighed er her intet andet end en bestræbelse på at inkarnere en forsikring af den Anden om, at hun ikke er en mand, at hun ikke 'har' det, en mand må formodes at have. Pointen var hos Riviere, at der ikke var nogen sandhed bag denne feminine maske, noget "true self" eller "core self", som Jenner kalder det. Og Jenner er igen blot et særligt tydeligt eksempel på og altså ikke en afvigelse fra dette, for det viser sig i de flestes mere eller mindre kiksede, ja, 'queer' forsøg på at leve op til mere eller mindre ubestemte imaginære idealer for dette feminine. Og dette er altså netop, hvad begrebet maskerade henviser til, bestræbelsen på at gætte sig til og inkarnere manglen, det ikke at være en mand, i Jenners tilfælde den perfekt retoucherede, malede og opstrammede maske.

At ville have eller at ville være, dét er spørgsmålet

Freud udpeger en anden konflikt, der er en forudsætning for dannelse af jeget, nemlig konflikten mellem at ville *have* den anden (som libidinøst objekt, som kilde til driftstilfredsstillelse) og at ville *være* som den anden (den Anden som jegideal). Dette beskriver han med melankoliens mekanisme:

"Det var lykkedes os at forklare den smertefulde melankolske lidelse ved at antage, at et mistet objekt atter oprettes i jeg'et, altså at en objektbesætning afløses af en identificering. Dengang erkendte vi imidlertid endnu ikke den fulde betydning af denne proces, og vi vidste ikke, hvor hyppig og typisk den er. Vi har siden da forstået, at en sådan erstatning spiller en stor rolle ved udformningen af jeg'et og i væsentlig grad bidrager til at etablere det, man kalder dets karakter" (Freud 1976: 174).

Ethvert barn må i kraft af incesttabuet tabe objektet for at blive til et kulturmenneske, ethvert barn må underkaste sig den Andens "nej". Men der kan kompenseres for tabet ved identifikation med den Anden. I stedet for at ville *have* den anden (som driftsobjekt) kan man ville *være* som den Anden. Dette spil mellem den anden som objekt og den Anden som identifikationspol er karakteristisk for alle relationer, hvor kærlighed er involveret og altså også for

det, vi kalder karakter, personlighed, identitet, subjektivitet. Jeget dannes i kraft af at måtte opgive objektet og i stedet identificere sig med det. Man bliver det, man elsker, men ikke må eller kan få "[J]eg'ets karakter er en aflejring af de opgivne objektbesætninger og indeholder disse objektvalgs historie [...]" (Freud 1976: 174). Hvad der er 'mig', indre, og hvad der er 'den anden', ydre, er en ordning, der ikke er nogen afgjort sag. Freud beskriver også identifikationsmekanismen som en bevægelse fra "objektlibido" til "narcissistisk libido": "Når jeg'et antager objektets egenskaber, påtvinger det så at sige det'et sig selv som kærlighedsobjekt, søger at erstatte dets tab, idet det siger: 'Se, du kan også elske mig, jeg ligner jo objektet'" (Freud 1976: 175).

Dette er netop grundlaget for det dunkle begreb om sublimering. Freud overvejer, om sublimering ikke blot er at give den seksuelle libido en anden angiveligt ikke-seksuel orientering, men at dette i tilgift forudsætter en overgang fra seksuel objektlibido til narcissistisk libido for at libidoen kan slippes løs i forhold til den kunstneriske eller videnskabelige skabelse, altså at narcissisme er en betingelse for sublimering. Fremfor at besætte ydre objekter trækkes driftsenergien, libidoen, tilbage og besætter en forestilling om, hvem jeget er. Jeget bliver et idealiseret objekt. Eller med andre ord: man må have kunnet elske og aspirere til idealer – noget man endnu ikke er og måske aldrig opnår at blive, en fundamental utilstrækkelighed – for at kunne skabe, men bindingen til og identifikationen med disse elskede og formodet ideelle objekter må også tabes for at kunne tænke – i materialet som i den kunstneriske skabelse eller i det videnskabelige og filosofiske arbejde. Tænkning forudsætter tab. Sublimering er et fortløbende sorgarbejde.

Objektbesætning og identificering kan være samtidige, altså at der kan finde en karakterændring sted, før man eventuelt må opgive objektet, altså før kærlighedsforholdet måtte få en ende. "I dette tilfælde kan karakterændringen overleve objektrelationen og i en vis forstand bevare den" (Freud 1976: 175). Eller sagt på en anden måde: at der i ethvert kærlighedsforhold er en prekær balance mellem at ville *have* den anden (som objekt) og at ville *være* som den anden (identifikationens idealisering).

Jenner repræsenterer også en variation over dette. Hun identificerer sig som kvinde, men 'han', altså Bruce, var også efter eget udsagn heteroseksuel. Og der er intet i selvbiografien, der tyder på, at det ikke skulle forholde sig således. De kvinder, han gifter sig med, er både idealer – alle tre er efter konventionelle standarder overordentlig smukke og altså det, han gerne vil være – og objekter, det han gerne vil have. Meget tyder imidlertid på, at identifikation dominerer over det at ville *have* den anden. Jenner fortæller om et selskab, han i egenskab af 'celebrity' var inviteret til hos Hugh Hefner, ejeren af *Playboy*. "I gravitate toward women because I far more readily identify with them and feel more comfortable with them, to the degree I feel comfortable with anyone. They are more fun, more feeling, more interesting" (Jenner 2017: 120).

Jenner ville *være* som disse smukke kvinder, ikke *have* dem. Han var netop ikke en 'womanizer'. Samværet med andre mænd i sportsverdenen beskrives ikke som lystfuldt, tværtimod. Han var frastødt af omklædningsrummenes brovtende, sjofle objektivering af kvinder og forklarer det netop med sin identifikation med kvinder. Men Jenner spørger også, hvad al det mandhaftige praleri i omklædningsrummene mon er et dække for, når nu hendes egne præstationer var én lang dækmanøvre. Og det er jo et godt spørgsmål, selvom det ikke bliver besvaret.

Sammenhængen mellem og konflikten mellem objektbesætning og identifikation finder man også i denne overvejelse: "Sometimes I wonder if dressing up like this is the equivalent of having sex with myself, male and female at the same time. I have no concrete answers" (Jenner 2017: 13). Det antydes her som en mulighed, at forvirringen i forhold til kønnet ikke blot er kilde til betydelig smerte; den er også kilde til nydelse, og denne nydelse forudsætter, at kønsforskellen er sat ud af kraft.

Jenner fortolker som nævnt sine egne præstationer som en forsvarsmekanisme, "The Grand Diversion", og som et "cover": "Sports is the perfect cover in the 1960s, the kingdom of the male, specifically the white male (and it is still a perfect cover now)" (Jenner 2017: 48). Tikæmperen Jenner er 'undercover' som kvinde på det olympiske stadion og efterfølgende i sin offentlige optræden som foredragsholder, hvor han er iklædt hofteholder og andet traditionelt feminint undertøj under jakkesættet. Den Anden, offentligheden, må ikke mistænke ham for at være, hvad han i virkeligheden er, nemlig en 'hun'. Hypermaskuliniteten er det perfekte 'cover'.

Jenners grænsesprængende præstationer som tikæmper var gjort mulige af en helt ekstraordinær træningsintensitet, der bestod i mindst seks timers daglig træning, hvilket i øvrigt satte nye standarder for og i dag udgør norm for atleter inden for denne disciplin. Denne ekstreme disciplin var ifølge Jenner ikke blot en hensigtsmæssig, målrettet aktivitet, men også et forsvar mod den forvirring, som kønnet afstedkom. Træningsdisciplinen dulmede og kontrollerede, men fjernede ikke forvirringen i forhold til den konstante trang til at iklæde sig kvindetøj. Kan det ikke kaldes sublimering i betragtning af eller netop fordi, begrebet forsvar i psykoanalysen ofte defineres og reserveres for en løsning på en ubevidst og altså fortrængt konflikt?

Fra supermand til supermodel

Senere (i firserne) beslutter Jenner sig for en "transition", han påbegynder hormonbehandling, men opgiver igen på grund af frygten for offentlighedens

udskamning. Og hans 'cover' bliver at date kvinder igen og ægteskabet med Kris Kardashian. Indtil han som 65 årig og efter skilsmisse springer ud som Caitlyn Jenner på forsiden af *Vanity Fair*. Fra undercover til covergirl.

Bruce Jenner overgår fra én ekstrem, en supermand – Jenner gik faktisk til prøve på filmrollen som Supermand, den rolle som Christopher Reeves endte med at få – til en anden ekstrem, en supermodel – en Cindy Crawford-look-alike. Fra supermand til supermodel. Fra én ikke-kastreret position – inkarnationen af det maskuline ideal, præstationsidealet – til et andet ideal: supermodellen, skønhedsidealet; fra maskulin gøren til kvindelig væren.

Hvordan kan vi forstå det fra et psykoanalytisk perspektiv? Identitet er ganske vist en social dannelse i kraft af at være et spørgsmål om identifikation. Men identitet er ikke sandheden om subjektet – snarere tværtimod – det er et spørgsmål om miskendelse. At tro sig havende en identitet, uanset om denne identitet svarer til forestillingen om den biologiske krop, altså det såkaldt ciskønnede, eller at man er født i den forkerte krop, er miskendelse. Forestillingen om at have fundet sit sande selv er en miskendelse.

Og hvad er det vi miskender, når vi mener at have en (køns)identitet? Det er selve det, at vi er spaltede i forhold til idealet og i forhold til kønnet: det vi endnu ikke er, det vi anticiperer og aspirerer til, men endnu ikke er. Idealer er, hvad vi ikke er – sunde, fit, normale, glade, smukke, maskuline nok eller feminine nok. Og så på den anden side, id'et, det vi ikke vil vide af, at vi *også* er, dvs. måder at opnå nydelse på, som vi ikke vil vedkende os er vores måde at nyde på.

Så jeget er et prekært kompromis og balancegang i forhold til det, vi endnu ikke er og det, vi benægter at være. Derfor beskriver Lacan også jeget som værende struktureret som et symptom, altså som en kompromisdannelse som ethvert andet symptom. Pointen er ikke, at sandheden om os er dette ubevidste "id". Sandheden er selve det, at vi ikke er identiske med os selv, at vi ikke har en (køns) identitet.

Men – og her kommer spørgsmålet om sublimering ind igen – denne spaltning er altså så også det, der ifølge Jenners egen fortolkning gjorde ham til den fantastiske atlet, han faktisk var. Han blev "verdens bedste atlet" ved at fornægte, hvem han var, ved at manipulere den Andens blik. Det er med andre ord ikke det, vi har, der får os til at præstere, det er, hvad vi mangler. Manglen i forhold til opfyldelse af idealet *og* be- eller fornægtelse af, hvem vi også er, kan få os til at præstere, aspirere til idealet, anticipere idealet, så vi ikke kun er henvist til at forblive i idiotisk, animalsk nydelse. Spaltning, utilstrækkelighed tvinger os ud af idiotisk selvtilfredshed.

At ville vide eller ikke at ville vide af

Jenners selvbiografi viser, at viden om, hvem man er, i lige så høj grad som mangel på viden, kan være kilde til lidelse; og at en sådan viden kan tvinge til handling, her kønsskifte. Fravær af fortrængning gør ingeniende eksistensen lidelsesfri. Kønsskifte er lige så tvingende nødvendigt som eksempelvis den tvang, der er på spil i tvangsneurosens gådefulde kompromisdannelser.

Hvordan skelne sublimering fra neurosens, perversionens og psykosens mål og objekter? Er Caitlyn Jenners transkønnethed og hendes præstationer som Bruce Jenner et spørgsmål om en neurotisk, pervers eller psykotisk struktur? Dette spørgsmål kan stilles, da den lacanianske psykoanalyse ikke opererer med en 'normal' struktur, kun med disse formelt forskellige strukturer, der som nævnt snarere end kliniske begreber har status af eksistentialer, og det vil igen sige først og fremmest er forskellige i forhold til spørgsmålet om den Anden og kastrationen, om kastrationen benægtes (i neurosen), fornægtes (i perversionen) eller forkastes (i psykosen). Strukturerne tjener til at skelne, snarere end at diagnosticere patologi og indrullere 'et tilfælde' som her Caitlyn Jenner i en diagnostisk mængde. Derfor besvares spørgsmålet, om hvad transkønnethed er, ikke i denne sammenhæng.

Jenner oplyser, måske lidt koket, i bogens allersidste linjer – "Wait... I knew I forgot something" – at hun har fået "The Final Surgery", altså fjernet penis, utvivlsomt velvidende, at det er et påtrængende og nyfigent spørgsmål, som transkønnede sjældent kan undgå (Jenner 2017: 313).

Hvorfor dette irreversible indgreb? Hvorfor skal penis, der er "useless except for pissing in the woods", bortopereres? Hvorfor kan den ikke blot blive hængende, hvor den er, når nu den er irrelevant? Freuds 'biologisme', hans definition på kønsforskellen som forskellen mellem at have og at mangle en penis, har fået mange hånsord med på vejen, altså at kvinden ikke er defineret ved, hvad hun har, men ved, hvad hun mangler, at man ikke ser, hvad der anatomisk set 'er', som en naiv realisme og biologisme ville lyde, men hvad der mangler. Her synes Jenner imidlertid blot at bekræfte denne definition. Hun kan ikke være en kvinde, hvis hun har en penis. Én mulig fortolkning af "The Final Surgery's" nødvendighed er, at det bekræfter, at penis har status af "fallos", altså at den med Lacans betegnelse har status af *signifianten* for kønsforskellen. Det er den symbolske, det vil sige formelle forskel – plus versus minus, at have versus at mangle – der udpeger denne kropsdel og ikke andre mulige kropsdele til at have særlig status som markør af forskel. Jenner må derfor få fjernet penis, må kræve og afstedkomme sin egen kastration for at kunne fuldende sin "transition" til kvinde, altså defineret som en, der ikke har en penis.

Men der er også den mulighed, at ved beslutningen om at få fjernet penis kastrerer hun ikke sig selv, hun forkaster snarere selve kastrationen, det vil sige den lov, der siger, at der er to og kun to køn, at alle skal placere sig som enten

mand eller kvinde, at alle skal tage parti, at det "non-binære" ikke har lov til at være en mulighed. Jenner er i denne forstand netop 'trans' kønnet, hinsides kønsforskellen. Jenner fortolker selv det at være transkønnet for hendes eget vedkommende som at være hverken mand eller kvinde eller midt imellem.

De (mindst) to fortolkningsmuligheder er således, at kønsforskellen enten anerkendes ved, at det at være kvinde er defineret ved ikke at have en penis. Eller at der snarere er tale om en afvisning af at være underkastet den symbolske orden, der hævder biologien som skæbne, altså en forkastelse af at være underkastet kastrationen, forkastelse af penis som fallos, signifianten for kønsforskellen. Hun er selv herre over at modellere kroppen.

Afslutning

Og hvad kan vi så lære af alt dette? Er det pædagogisk hensigtsmæssigt at udskamme, eller er det snarere skadeligt? En sådan generaliserende konklusion med dertil hørende pædagogisk program ville være meningsløst set fra psykoanalysens synsvinkel. For det første fordi udskamning er uundgåelig og for det andet, fordi ingen opdrager eller pædagog kan vide, hvorledes udskamning bliver besvaret af det enkelte barn. Heraf psykoanalysens begreb om "det ubevidste subjekt", som er begrebet for, at hin enkelte ikke kun er, hvad det bliver gjort til af den Anden – forældre og pædagoger – som objekt for opdragelse, men fortolker også denne henvendelse på uforudsigelig vis. Det uforudsigelige og overraskende, på godt og ondt, er netop, hvor subjektet qua ubevidst viser sig.

Sublimering var "driftstilfredsstillelse *uden* fortrængning". Fortrængning, derimod, er tankeforbud; det er erindringer om måder, hvorpå man engang har opnået tilfredsstillelse, der er blevet udskammet og ikke må erindres og altså tænkes. Symptomer er i psykoanalysen defineret ved, at man "gentager i stedet for at erindre". Dette kan afstedkomme et "tab af ydelses- og nydelsesevne". Men hvordan kan man skelne en sublimeret afledning fra en neurotisk kompromisdannelse? En mulig fortolkning af dette har i denne artikel været, at sublimeringens tilfredsstillelse ikke er en erstatning for noget mere oprindeligt og potentielt mere tilfredsstillende. Freud siger det ikke direkte, men det gør Lacan i sine forelæsninger *Psykoanalysens fire fundamentale begreber* med ukarakteristiske vulgære formuleringer, formentlig for at understrege pointen:

"Sublimeringen er ikke desto mindre tilfredsstillende af driften, uden fortrængning. Med andre ord: for øjeblikket knepper jeg ikke, jeg taler til jer, men jeg kan altså opnå den eksakt samme tilfredsstillende, som hvis jeg havde kneppet. Det er, hvad det betyder. Det er i øvrigt det, der rejser spørgsmålet om jeg faktisk knepper. Mellem de to termer etableres en ekstrem modsætning, der påmindes os om, at anvendelsen af driftens funktion ikke

har anden betydning for os end at sætte spørgsmålstegn ved det, tilfredsstillelsen går ud på. [...] Det er klart, at de, som vi har med at gøre, patienterne, ikke er tilfredsstillede, som man siger, med hvad de er. Og alligevel ved vi, at alt det, de er, alt det som de oplever, og selv deres symptomer, stammer fra tilfredsstillelse” (Lacan 2004: 142).

Her får vi fremstillet driftens dæmoniske karakter, at den altid finder en vej til tilfredsstillelse, at der er en dimension af nydelse i selv det manifest smertefulde neurotiske symptom og i den transkønnedes forvirring. Jenner vedkendte sig en vis nydelse ved hemmeligheden; den var ikke kun kilde til smerte. Og at undervise, at holde foredrag, at skrive artikler kan være 'bedre end sex', også selvom vi beklager os over ulejligheden, den manglende tid og de andre opgaver, der angiveligt skulle være meget vigtigere at udføre, hvis vi ellers kunne få tid og lov. Af hvem? Det står ofte hen i det uvisse; heraf begrebet "den Anden".

Så man må igen spørge, hvori forskellen egentlig består mellem det seksuelle og det sublimerede. Måske var der gode grunde til, at Freud aldrig lavede en systematisk fremstilling af sublimeringsbegrebet, men alligevel blev ved med at referere til det. På den ene side forekommer begrebet at være til besvær, fordi selve definitionen på driften implicerer en næsten uendelig plasticitet, så seksualdriften nærmest per definition er sublimeret, da den ikke kan tænkes uden loven og forbuddet, og man derfor ikke kan skelne en oprindelig tilfredsstillelsesmåde fra en heraf afledt modus. På den anden side kan argumentet for, at begrebet er bevaringsværdigt, være identisk med det, der ofte fremkalder overbærende smil, nemlig at begrebet tvinger os til at se kulturelle præstationer som bundet til det forhold, at vi også er kønnede, seksuelle væsener. Vi er tvunget til at tænke og præstere – ikke kun med henblik på rå, dyrisk overlevelse – fordi kønsforskellen findes som et vilkår, ingen endegyldigt kan komme overens med. At lære at skelne mellem kønnene er at blive tvunget til at tænke. Og kønsforskellen findes som vilkår, fordi biologien for menneskers vedkommende ikke er begrænset til at være et instinkt til forplantning, men også er tvunget, ordnet og reguleret af en symbolsk, kulturel orden, der udøver sin tvang ved at udskamme os. Altså på godt og ondt.

Kirsten Hyldgaard, Lektor, ph.d. ved Institut for Pædagogik og Uddannelse (DPU), Aarhus Universitet (Campus Emdrup)

Litteratur

- Freud, Sigmund (1973). Das Interesse an der Psychoanalyse. *Gesammelte Werke VIII*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.
- Freud, Sigmund (1975). Sorg og melankoli. *Metapsykologi 1*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Freud, Sigmund (1976). Jeg'et og det'et. *Metapsykologi 2*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Freud, Sigmund (1985). Tre afhandlinger om seksualteori. *Afhandlinger om seksualteori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hyldgaard, Kirsten (1998). *Fantasien til afmagten*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Hyldgaard, Kirsten (2003). *Det utidige subjekt. Lacan, Freud, Heidegger, Sartre, Badiou, Zizek m.fl.* Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Hyldgaard, Kirsten (red.) (2010). *Pædagogiske umuligheder. Psykoanalyse og pædagogik*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jenner, Caitlyn (2017). *The Secrets of My Life. From Bruce to Cait: The Inspirational Story*. London: An Orion Paperback.
- Lunn, S. (2002). Skam. *Psykodynamisk leksikon*. København: Gyldendal.
- Riviere, Joan (1929). Womanliness as a Masquerade. I *The International Journal of Psychoanalysis* 10.
- Sartre, Jean-Paul (2013). *Væren og intet*. Aarhus: Forlaget Philosophia.